

İSLAMİYET ÖNCEŞİ TÜRK DEVLETLERİ'NDE

KÜLTÜR VE MEDENİYET

1) DEVLET YÖNETİMİ

A) DEVLET:

→ İslamiyet'ten önce Türkler devlete “İL” veya “EL” demişlerdir. Siyasi teşkilatlanmanın en üst kademesinde **“il=devlet”** bulunurdu.

★ → Devlet yönetiminde teşkilatçılık ve örgüt kültürü gelişmiştir. Devlet; **“Federal - Federatif”** biçimde örgütlenmiştir. Yani; **“Boylar Federasyonu”** şeklindedir; boylar (yabgu) iç işlerinde serbest, dış işlerinde Kağan'a bağlıdır.

((Yabgu: Hükümdardan sonra gelen en önemli yönetici (vali))

Türk Hükümdarlarının Tarih Boyunca Tahta Çıkış Şekilleri

- 1) Hanedan üyeleri arasında siyasi ve askeri mücadeleyi kazanan hükümdar olarak tahta çıkması (En sık rastlanan durum)
- 2) Hükümdarın rakipsiz aday olması (taht kavgası yok)
- 3) Seçim Usulü (Kengeş, Toy veya Kurultay denilen devletin ileri gelenlerinden oluşan meclisin toplanarak hanedan üyelerinden birini tahta geçirmesi)
- 4) **Ekber ve Erşâd (En yaşlı ve Olgun)** olanın başa geçmesi. (Bu yöntem I. Ahmet zamanından itibaren **sadece Osmanlı Devleti**'nde uygulanmıştır)

***Hükümdar Unvanları:** Han, Hakan, Kağan, İlteber, İleriş, İdikut, Tanhu, Şanyu, Erkin, Yabgu gibi

Hükümdarlık Alametleri (Bağımsızlık Sembolleri): Otağ (çadır), Örgin (taht), Tuğ (sancak), Nevbet (davul), Yarlığ (ferman), Kotuz-Sorguç (şapkaya takılan at kuyruğu - miğfer), Yay.

(Ok: Hakimiyet alameti değil, bağılılığı gösterir.)

UYARI: Bu semboller sadece hükümdar tarafından kullanılırdı; başkaları tarafından kullanılması hükümdara isyan etme ile eş anlamlıydı.

Hükümdarın Görevleri: Halkını; savunmak, çoğaltmak, doyurmak, girdirmek (**sosyal devlet anlayışı**); boylar ve bodunlar arasında uyum ve işbirliği sağlamak, milletine hesap vermek, ülkeyi töreye göre yönetmektir. Türk hükümdarı **gece uyumadan, gündüz oturmadan** çalışmakla yükümlüydü. Hükümdar bu görevlerini yerine getirmediği zaman, kendisine Tanrı tarafından verilmiş olan **KUT**'un Tanrı tarafından geri alındığına hükmedilirdi.

SORU 1: Orta Asya'da kurulan Türk devletlerinde;

I. Kağan,

III. Han,

II. Tudun,

IV. Hakan,

unvanlarından hangileri hükümdarlar için kullanılmamıştır?

(1999/DMS)

A) Yalnız I

B) Yalnız II

C) Yalnız III

D) I ve III

E) I ve IV

SORU 2: İslamiyet'ten önce Türklerde devlet başkanları çeşitli unvanlar taşırlardı.

Aşağıdakilerden hangisi bu unvanlardan biridir?

(2010/KPSS Ortaöğretim)

A) Şad

B) Kağan

C) Tigin

D) Tudun

E) Sübaşı

TÜRKLER'DE VERAŞET SİSTEMİ

- Türklerde devlet hükümdar ailesinin ortak malı sayılırdı; ülke hükümdarın sağlığında oğulları arasında paylaştırılırdı. Her prensin (Tekin'in) hükümdar olma hakkı vardı.
- ***İKAZ:** Bu anlayış; Türk devletlerinde sık sık taht kavgalarının çıkmasına ve Türk devletlerinin parçalanmasına sebep olmuştur.

Kut Anlayışı

- Devleti yönetme yetkisinin Tanrı (Tengri) tarafından verildiğine inanılırdı. Tanrı tarafından verilen yetkiye **"Kut"** denirdi. Yani; **"Kut-almış"** kişi hükümdar olurdu.
- Kut'un kan yoluyla hükümdarın tüm erkek çocuklarına geçtiğine inanıldığından Hükümdar ailesinin kanını akıtmak günah sayılırdı. (yay kirişi ile boğdurularak öldürüldü)
- Bütün hanedan üyelerinde **"Kut"** olduğundan kendine siyasi ve askeri bakımdan güvenen kişi taht kavgasına girebiliyordu. Bu durum; Türk Devletlerini ya iç savaş sonucu istikrarsızlığa, ya da bölünmeye götürüyordu.
- Türk töresinde ana-babaya itaat esas olmasına rağmen, hükümdar bunun dışında tutulmuştur. Devletin devamı için baba-oğul veya kardeşlerin birbirleriyle mücadelesi normal karşılanmıştır. Çünkü; bu sayede en güçlü ve en yetenekli kişi devletin başına geçecektir.

İkili Teşkilat

→ Devlet; Doğu ve Batı (Sağ - Sol) şeklinde ikili olarak teşkilatlandırılmıştır. Bu yapılanmaya **“Çifte Krallık”** ya da **“İkili Teşkilat”** denir. Doğu, Batıya göre üstündür. (Güneşin doğduğu yer olduğu için.) Ülkenin Doğusu “Kağan” tarafından yönetilirken, Batısı “Yabgu” unvanıyla hükümdarın kardeşi tarafından yönetilmiştir. Yabgu; iç işlerinde serbest, dış işlerinde Kağana bağlıdır (**Federal Yapı**). **Devletin ikiye bölünerek yapılandırılmasında;**

- a) Taht kavgalarını engellemek isteği,
- *b) Yönetimi kolaylaştırmak düşüncesi, etkilidir.

İKAZ: **İlk kez** I. Göktürk Devleti tarafından uygulanmıştır. Doğu’yu Bumin Kağan, Batı’yı kardeşi İstemi Yabgu yönetmiştir.

B) MECLİS VE HÜKÜMET:

- Türk Meclislerine; **“Toy, Kurultay veya Kengeş”** denilirdi. Hakan bulunmadığı zamanlarda meclis **“Aygucı”** tarafından yönetilmekteydi.
 - *→ Kurultay’da ülkenin ekonomik, siyasi, sosyal, dini ve askeri konuları görüşülürdü.
 - Kurultay olağan durumlarda her yıl 2 defa toplanırdı. Birinci toplantı 5. ayda, ikinci toplantı 9. ayda yapılırdı.
 - Kurultayın aldığı kararlar genellikle Hakan tarafından da kabul edilirdi. Ancak; yinede son sözün **“Kut”** sahibi olan Hakana ait olması bakımından bir **“Danışma Organı”** olarak kabul edilirdi.
 - Meclise katılma hakkına sahip olanlara **Toygun** denir.
 - **Kurultay’ın (Toy’un) Üyeleri;** Hakan, Hatun, Hanedan Üyeleri, Hükümet Üyeleri, Boy Beyleri.
 - Orta Asya Türk devlet geleneğine göre hükümdar eşleri de (Hatun-Katun) yönetimde söz sahibi idi ve Kurultay toplantılarına gerektiğinde katılırdı. Bunun dışında; kağana vekâlet eder, elçiler yollar, elçiler kabul eder ve buyruklar çıkarabilirdi.
- İKAZ:** Bu durum; İslamiyet Öncesi Türk Devletleri’nde kadının da yönetime katıldığını ve hükümdarı temsil etme hakkının olduğunu göstermektedir.

Önemli Devlet Görevlileri;

Tekin (Tigin): Şehzade, veliaht, hükümdar çocuğu veya kardeşi

Şad: Taşrada yönetimle görevlendirilen Kağanın çocuğu (bazen vezir anlamında da kullanılmıştır.)

Yabgu: Kağan soyundan gelen ve ülkenin batısını yönetmekle görevli olan kişi (Kağanın kardeşi)

Yarlığ: Hükümdar emri (ferman)

Ayukı: Hükümet

Aygucı (başbakan): Hükümet başkanı

Buyruk (bakan): Hükümet üyeleri

Tamgacı: Dış işlerinden sorumlu kişi

Ağılığ: Hazine görevlisi

Tudun/Todun: Taşra yönetimi için Kağan tarafından görevlendirilen vali – vergi memuru

Şubaşı: Ordu Komutanı

Tarkan: Ordu komutanı (askeri yönetici)

Bitigçi: Yazı işleri sorumlusu, kâtip

Apa: Saray görevlisi

Toygun: Toy veya kurultaya katılma hakkına sahip devlet görevlileri

Yargucı (Yargan): Yargıç

Kenetçi: Danışman

2) TOPLUMSAL YAPI:

Oğuş : Aile

Urug: Sülale – soy - aileler birliği

Bod (Boy): Soylar birliği

Bodun (Budun): Boylar birliği - millet

İl (El): Devlet

- ➔ Her boyun ayrı bir damgası (hayvan, eşya ve mezar taşlarında bulunan işaret), Ongun'u (saygı duyduğu bir hayvanı) ve savaş narası vardı.
- ➔ Herkes aynı işi yaptığından (hayvancılık) aralarında kesin olarak sınıfların ortaya çıkması imkansızdı. Din adamları da diğer toplumlarda olduğu gibi imtiyazlı değillerdi.
- ➔ Türkler'de kölelik görülmemiştir. **Nedenleri;**
 - 1) Toprakların devletin ve milletin malı sayılması
 - 2) Geniş topraklara sahip asiller sınıfının olmaması
 - 3) Ekonomik etkinliğin toprağa dayalı olmaması
 - 4) Göçebe yaşam biçiminin savaşta elde edilen esirleri çalıştırmaya elverişli olmaması

3) ORDU:

- Göçebe yaşam biçimi (Bozkır Kültürü) Türklerin savaşçı karakterini geliştirmiştir.
- *→ Türklerin dış tehlikelerle karşı karşıya kalması ve topraklarının doğal sınırlarla korunmaması sonucu askerlik gelişmiştir.
- Türk ordusu daimiydi, kadın-erkek her an savaşa hazırды. ("**ordu-millet**" anlayışı)
- Türk ordusunun temeli atlı askerlerden meydana geliyordu.
- Türk ordusu ücretli değildi. (Hazarlar hariç)
- Türklerde savaştan dönen yiğitler için "**Tey**" adı verilen şöenler düzenlenirdi. Amaç; halk arasında dayanışmayı sağlamaktır.
- Asya Hun Devleti hükümdarı Mete Han; tarihteki **düzenli ve disiplinli ilk Türk ordusu**'nu (**Onluk Sistem**'i) kurmuştur. (Amaç; orduda hiyerarşiyi sağlayarak orduyu güçlendirmektir.)
- Savaş sırasında süvari birlikleri yarım ay biçiminde açılarak, merkezdekiler geri çekilirlerdi. Buna "**Sahte Ricat**" denilirdi. İstenilen yere çekilen düşman kuvvetleri, pusudaki kuvvetler tarafından çembere alınarak yok edilirdi. ((**Turan Taktiği (Kurt Oyunu)**))
- Uygurlar; benimsedikleri Mani dininin özelliklerinden dolayı (avlanmayı, et yemeyi ve savaşmayı yasakladığı için) savaşçılık özelliklerini kaybetmişlerdir.
- *→ Türklerde tarihi süreç içinde **en az** değişiklik "**Askeri**" özelliklerinde meydana gelmiştir.

4) HUKUK:

*→ Göçebe yaşamın getirdiği zorunluluk nedeniyle yazılı hukuk kuralları meydana getirilememiştir. Siyasi ve sosyal hayatı düzenleyen yazısız hukuk kurallarına **“Töre (Türe)”** denilirdi. Hükümdarda dâhil olmak üzere tüm devlet yöneticileri törenin sınırlarını aşamazlardı.

→ Törenin Kaynakları;

→ Örf ve Adetler

→ Kurultayın Kararları

→ Hakanın Emirleri

→ Törenin Değişmez Hükümleri;

→ Adalet

→ İyilik (Konilik)

→ Faydalılık (Uzluk)

→ Eşitlik (Tüzlük)

→ İnsanlık (Kişilik)

→ Hükümdarın başkanlık ettiği **“Yargu (Yüksek Devlet Mahkemesi)”** siyasi suçlara bakardı.

→ Yarganlar (Yargucılar) idaresindeki mahkemeler adli suçlara bakardı.

→ Atlı-göçebe kültürün yaşanması nedeniyle hapis cezaları oldukça azdır. (genellikle on gün)

UYARI: Devlete başkaldırma, ordudan kaçma, adam öldürme ve namusa tecavüz etme gibi büyük suçların cezası idamdı.

*→ Türk hukuku **ilk kez** Uygurlar tarafından yazılı hale getirilmiştir.

***İKAZ:** Özellikle tarım ve ticaretin gelişmesi kanıtlanabilir ilişkilerin kurulmasını zorunlu kılması yüzünden hukuk kuralları yazılı hale getirilmiştir.

SORU 1: Orta Aşya Türk Devletleri'nde sosyal hayatı düzenleyen yazılı olmayan kurallara ne ad verilir? (2002/KPSS)

- A) Toy B) Kurultay C) Toygun
D) Otağ E) Töre

SORU 2: Uygurlar döneminde, ticari ilişkilerin gelişmesiyle kişiler arasındaki anlaşmalar yazılı hale getirilmiştir.

Bu durum, aşağıdaki alanlardan hangisiyle ilgili belgelerin meydana getirilmesini zorunlu kılmıştır? (2005/KPSS)

- A) Sanat B) Askerlik C) Siyaset
D) Hukuk E) Din

5) DİN VE İNANIŞ:

- ➔ Klan (örgütlenmiş en küçük toplum tipi) aşamasında Türklerin en eski inanç sistemleri **“Totemizm”**dir. Kutsal sayılan bitki, hayvan ve eşyanın soyundan geldiklerine inanırlardı. Totemlerine **“Ongun”** adını vermişlerdir. Bunlar; çift başlı kartal, bozkurt, kartal ve ejderhadır.
- ➔ İslamiyet Öncesi Türklerin inanışlarını dört grupta toplayabiliriz:

1) Tabiat Kuvvetlerine İnanma (Natürizm): Dağ, ağaç, göl, kaya gibi varlıkların gizli güçlere sahip olduklarına inanırlardı.

2) Atalar Kültü (Aminizm): Ölmüş atalara ait hatıralar kutsal sayılmış; onların ruhlarının kendilerini koruduğuna inanılarak onlar için kurban kesilirdi.

3) Şamanizm: **“Kam”**, **“Bakşı”** veya **“Şaman”** adı verilen din adamlarının kötü veya iyi ruhlarla temas sağladıklarına inanılırdı.

4) Göktanrı Dini: Türklerin İslamiyet'ten önceki dini Göktanrı diniydi. Bu dine göre Türkler;

A) Tek bir Tanrının evreni yarattığına ve gökte oturduğuna inanıyorlardı. Tanrı sonsuzdur ve herhangi bir şekle sokulamaz. Bundan dolayı; Türklerde putçuluk olmadığı gibi, putları korumak için yapılan tapınaklar da yoktur.

***B)** Ölüler **"KURGAN"** adı verilen mezarlara gömülürdü. Öldükten sonra dirileceklerine inandıklarından (**ahiret inancı**); ölülerini atı, eşyaları ve silahıyla birlikte gömüştürler.
UYARI: Orta Asya Türk Devletleri'nde ikinci bir yaşama inanıldığına kanıt olarak;

- a) Cennet ve cehennem inanişının olması,
- b) Mezarlara ölünün gündelik eşyalarının koyulması,
- c) Mezarlarda mumyalanmış ölümlere rastlanması, gösterilebilir.

C) Mezarlara ölünün, sağlığında öldürdüğü düşman sayısı kadar **"BALBAL"** adı verilen küçük heykeller dikerlerdi.

D) Cennet'e **"UÇMAĞ"**, cehenneme ise **"TAMU"** diyorlardı.

- E)** Ölüleri için **“YUĞ”** adı verilen cenaze törenleri yaparlar; **“YUĞ AŞI”** denilen yemekler verirlerdi.
- F)** Cenaze törenlerinde halka hizmet eden, halkın değer verdiği üstün komutan ve hükümdarlar için söylenen matem şiirlerine **“ŞAGU”** diyorlardı.
- G)** Şölenlerde Kopuz denilen müzik aleti eşliğinde söylenip çalınan, aşk ve tabiat temalarını işleyen manzum eserlere **“KOŞUK”** diyorlardı (İslamiyet döneminde Koşma)
- H)** Türk mitolojisinde doğum ve bereketin sembolü olan en önemli tanrıçanın adına **“UMAY”** diyorlardı.
- I)** Türk mitolojisinde kutsiyetine inanılan (yağmur yağdıran) sihirli taşın adına **“YADA TAŞI”** diyorlardı.

***SÜZGEÇ:** Tuna Bulgarları, Avarlar, Macarlar, Peçenekler, Uzlar, Kumanlar (Kıpçaklar) Hristiyanlığı; Uygurlar Mani ve Budizm'i; Hazarlar Museviliği; Karluklar, Oğuzlar, İdil Bulgarları ve Yağmalar İslamiyet'i kabul etmişlerdir.

İKAZ: Türklerin yaşayışına en uygun din İslamiyet olduğu için, sadece İslamiyet'i benimseyen Türkler milli benliklerini koruyabilmişler; diğer dinleri kabul eden Türklerin birçoğu asimile olmuşlardır.

Süzgeç

- Museviliği benimseyen ilk Türk topluluğu Hazarlar'dır.
- Hristiyanlığı benimseyen ilk Türk devleti Tuna Bulgarları'dır.
- İslamiyet'i benimseyen ilk Türk topluluğu Karluklar'dır.
- İslamiyet'i benimseyen ilk Türk devleti Karahanlılar'dır.
- İslam devleti olarak kurulan ilk Türk devleti Tolunoğuları'dır.

6) EKONOMİK HAYAT:

➔ İlk dönemlerde göçebe bir hayat yaşayan Türklerde hayvancılık temel geçim kaynağıydı. Hayvancılığa dayalı ürünler ihraç edilmiş, tarıma dayalı ürünler ithal edilmiştir.

➔ Daha sonraları tarım da gelişmişti. Arpa, buğday, darı gibi tahılları yetiştiriyorlardı.

*➔ Uygurlara kadar genelde göçebe hayat biçimi benimsenmiş olmasına rağmen, Hunlar dönemine ait sulama kanalları, saban ve orak gibi buluntulara rastlanması bu dönemde de tarımla uğraşıldığının kanıtlarıdır.

İKAZ: “Tötö Kanalı”; Hunların açtığı Göktürkler tarafından kullanılan sulama kanalıdır.

➔ Ticaret önemli bir gelir kaynağıydı. Türk ülkeleri İPEK YOLU üzerindeydi.

*➔ Çin-Türk mücadelesinin temel nedeni İpek Yolu'na hâkim olmaktı.

➔ Türklerde verginin temelini göçebe yaşamdan dolayı hayvan vergisi oluşturmuştur. Ancak; Uygurlar'dan itibaren **toprak ve meşken vergisi** de alınmaya başlanmıştır.

➔ Türklerde ilk para Asya Hunları'nda, (hükümdarın mührünü taşıyan “Kamdu” denilen ipek kumaş parçaları) kullanılmıştır.

➔ Dokumacılık gelişmiş olup **dünyanın en eski halısı** Orta Asya'da Pazırık Kurganı'nda ortaya çıkarılmıştır. Halı; **ilk kez Hunlar** tarafından koyunyününden dokunmuştur.

7) YAZI, DİL VE EDEBİYAT:

→ Orta Asya Türklerine ait bilinen ilk alfabe 38 harften oluşan “Göktürk Alfabeşi”dir.

*→ Türkler tarih boyunca Göktürk, Uygur, Sogd, Brahmi (Hindistan), Süryani (Mardin), Arap, Latin ve Kiril alfabelerini kullanmışlardır.

Göktürk (Orhun) Alfabeşi: 38 harften meydana gelir. Göktürk yazısına ilk defa Orhun Nehri kıyısındaki kitabelerde rastlandığı için ORHUN ALFABESİ de denir.

Uygur Alfabeşi: 18 harften meydana gelir. Uygurlar bu alfabeyi Sogd alfabesinden yararlanarak hazırlamışlardır.

Arap Alfabeşi: İslamiyet'in kabulüyle birlikte ilk defa kullanılmaya başlanmıştır.

Latin Alfabeşi: Cumhuriyetin ilanı sonrasında 1 Kasım 1928'de kabul edilmiştir.

Kiril Alfabeşi: SSCB hâkimiyeti altında yaşayan Türk toplulukları tarafından kullanılmıştır. Eski Sovyetler Birliği idaresindeki Türklere 1937-1940 yılları arasında Stalin rejimi tarafından kabul ettirilmiştir.

A) Sözlü Edebiyat Ürünleri:

- **Şav:** Atasözleri
- **Şagu:** Cenaze törenlerinde yapılan ağıtlar
- **Koşuk:** Şölenlerde kopuz denilen müzik aleti eşliğinde söylenen şiirler
- **Deştan:** Bağımsızlık, kahramanlık, vatan konularının işlendiği sözlü ürünler

: Başlıca Türk Deştanları :

- 1) İskitler (Saka) -----> Alp Er Tunga Destanı ((İskit-Pers (İran) Savaşları)), Şu Destanı
- 2) Hunlar (Oğuzların)-----> Oğuz Kağan Destanı
- 3) Göktürkler -----> Ergenekon Destanı, Bozkurt Destanı
- 4) Uygurlar -----> Göç Destanı, Türeyiş Destanı
- 5) Kırgızlar -----> Manas Destanı (en uzun Türk destanı) (400 bin mısra)
- 6) Oğuz -Kıpçak -----> Dede Korkut Hikâyeleri

NOT: Türkler başka ulusların destanlarında da yerlerini almıştır;

- İgor Destanı (Rus – Kuman)
- Şehname (İran – Saka)
- Nibelungen (Alman – Hun)

B) Yazılı Edebiyat Ürünleri:

→ Göçebe yaşamdan dolayı yazılı kültüre geç başlanıldığı için Türklerin ilk dönemleriyle ilgili bilgilere daha çok Çin, Moğol, Bizans ve Sasani (İran) kaynaklarından ulaşılmaktadır.

*** : Başlıca Türk Yazıtları (Kitabeleri) : ***

1) Yenisey Yazıtları -----> Kırgızlar

Kırgızların VI. yy.'da mezar taşlarına yazdıkları yazılardan oluşmaktadır. (*en eski kitabe*)

2) Orhun (Göktürk) Yazıtları -----> Göktürkler

II. Göktürk (Kutluk Devleti) zamanında VIII. yy'da Bilge Kağan, Kültiğin ve Vezir Tonyukuk adına dikilen anıtlardır.

3) Karabalgaşun (Ordubalık) Yazıtları -----> Uygurlar

Uygurlar zamanında kabul edilen Mani dini hakkında bilgiler verir.

4) Şine-Uşu Yazıtı (Moyen-Çur Kitabesi) -----> Uygurlar

Uygur Kağanı Moyen-Çur'un Çin'e karşı yaptığı seferlerden bahseder.

: Orhun Yazıtları (Göktürk Kitabeleri) :

- *→ II. Göktürk (Kutluk) Devleti zamanında Bilge Kağan (735), Kültigin (732) ve Vezir Tonyukuk (720) adlarına dikilmişlerdir. (8. yy.)
- Göktürk Devleti'nin kuruluşu ve yükselişi, Kültigin ve Bilge Kağan'ın kahramanlıkları, başarıları anlatılmakta, Türk milletine öğütler verilmektedir.
- Yulug (Yollug) Tegin isimli bir Türk prensi tarafından yazılmışlardır.
- İKAZ:** Bu nedenle, **"Yulug (Yollug) Tegin"** için **ilk Türk edebiyatçısı** diyebiliriz.
- 1893 yılında Danimarkalı Bilgin **"Thomsen"** tarafından okunmuştur.

Orhun Yazıtları'nın Özellikleri:

- *a)** Türk adının geçtiği **ilk** yazılı belgedir.
- b)** Türk Tarihinin ve Türk Edebiyatının **ilk yazılı belge**sidir.
- c)** Yöneticilerin millete hesap verdiği belge niteliğindedir.
- *d)** Halk ve devletin birbirlerine karşı görevleri belirtilmiştir. Türklerde **"sosyal devlet"** anlayışının var olduğunu göstermektedir.

8) BİLİM VE SANAT:

- 1) **“Tayanç”** ve **“Keneşçi”** denilen bilim adamları hükümdara danışmanlık yapmıştır.
- 2) Bilim adamları ve hükümdarın katıldığı **“Keneş Meclisi”** yılın belli günlerinde toplanmaktaydı.
- 3) Uygurların ilk kez yerleşik hayata geçmesi ile birlikte mimari alanda gelişme gösterilmiş, tapınaklar ve saraylar gibi **kalıcı mimari eserler** meydana getirilmiştir.
- 4) Minyatür sanatı **ilk kez** Uygurlar tarafından kullanılmıştır. Minyatür eserler **“Bedizci”** adı verilen ressamlar tarafından ortaya konmuştur.
- 5) Saraylara ait duvar kalıntılarında **Freşko (Duvar Reşmi)** yöntemini kullanmışlardır.
- *6) Uygurlar; tahta harflerden matbaayı ve pamuktan kâğıdı yapmışlardır. Çağdaş matbaanın temeli sayılan **Hareketli Harf Sistemini**’ni bulmuşlardır.
- 7) Toy ve şölenlerde **“kopuz”** adı verilen müzik aletlerini kullanmışlardır.
- 8) Eşya ve binalarda **Hayvan Uslubu** denilen hayvan figürlerini kullanmışlardır. (ilk önce İskitler)
- 9) Astronomi bilimi gelişmiştir; Uygurlar 1 yılı 365 gün 6 saat olarak hesaplayarak, **12 Hayvanlı Türk Takvimi**’ni icat etmişlerdir.
- 10) Madencilikte özellikle de demircilikte ileri gitmişlerdir. Kazakistan’ın başkenti Almaata şehri yakınlarındaki Esik Kurganından çıkarılan **“Altın Adam Heykeli (Altın Elbiseli Adam Zırhı)”** ve Hunlara aittir.

SORU 1: Aşağıdakilerden hangisinin Uygurların matbaalarının olduğuna ve baskı yaptıklarına bir kanıt olduğu savunulabilir?

(2008/KPSS Ortaöğretim)

- A) Tahtadan yapılmış harfler
- B) Çeviri eserler
- C) 18 harften oluşan alfabe
- D) Taş üzerine yazılmış kitabeler
- E) Kâğıt üzerine yazılmış belgeler

SORU 2:

- Altaylarda Pazırık kurganlarında bulunan halı
- Kazakistan'da Alma Ata şehri yakınlarındaki Esik kurganındaki altın elbiseli adam zırhı

Yukarıdaki buluntular aşağıdakilerden hangisine aittir?

(2009 ÖSS-II)

- A) Tabgaçlar
- B) Göktürkler
- C) Uygurlar
- D) Hunlar
- E) Kırgızlar

Tarihte Türklerin Kullandığı Takvimler

- 1) Oniki Hayvanlı Türk Takvimi:** Güneş yılı esas alınmıştır. İslamiyet öncesi dönemde kullanılmıştır. Her yıla bir hayvanın ismi verilmiştir. Yıl dört bölüme ayrılır. Hafta adı yoktur.
- 2) Hicri Takvim:** Ay yılı esas alınmıştır. Hz. Ömer zamanında düzenlenmiştir. İslamiyet'in kabulünden sonra kullanılmıştır.
- 3) Celali Takvimi:** Güneş yılı esas alınmıştır. Büyük Selçuklu hükümdarı Celaleddin Melikşah adına düzenlenmiştir. Sadece mali hesaplamalar için yapılmıştır.
- 4) Rumi Takvim:** Güneş yılı esas alınmıştır. Miladi takvime göre 584 yılında başlar. Bizans'ın takvimidir. Osmanlılar 17. yy.'dan itibaren (1676) Batı ile olan ilişkilerinde ve mali alanda kullanmışlardır. Türkiye Cumhuriyeti'nde de 1 Mart 1982 tarihine kadar mali alanda kullanılmıştır.
- 5) Miladi Takvim:** Güneş yılına göre düzenlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nde 26 Aralık 1925'de kabul etmiş ve 1 Ocak 1926'da da uygulamaya başlamıştır.

TÜRKLER İLE MÜSLÜMAN ARAPLARIN KARŞILAŞMASI

- ➔ Araplar ile Türkler Sasaniler'in yıkılmasından sonra Hz. Ömer Dönemi'nde **ilk kez** komşu oldular. Hz. Osman Dönemi'nde **ilk Türk - Arap Savaşları** başlamıştır. En şiddetli Arap - Türk mücadelesi ise Emeviler Dönemi'nde meydana gelmiştir. Emeviler'in "**Mevali (Köle)**" anlayışına göre Arap olmayan Müslümanlar ikinci sınıf insan olarak görüldüğünden Türkler İslam dinine girmekte tereddüt etmişlerdir.
- ➔ Emeviler'in 750'de yıkılmasından sonra kurulan Abbasiler Dönemi'nde Mevali (Köle) anlayışına son verilmiş; İslam kardeşliği anlamına gelen "**Ümmetçilik**" benimsenmiştir. Çinliler ile Araplar arasında yapılan 751 Talas Savaşı'nda Türkler Arapları desteklemişlerdir.

751 Talas Savaşı:

Nedeni:

Çinliler ile Abbasiler arasında Orta Asya'ya hakim olma mücadelesidir.

➔ Karluk, Yağma ve Çiğil Türkleri'nin yardımıyla savaşı Abbasiler kazanmıştır.

Sonuçları:

- a) Çin'in Orta Asya egemenliği sona ermiş, Orta Asya Müslümanlaşmaya başlamıştır.
- b) Müslümanlar Çinli esirlerden kâğıt üretimini öğrenmişlerdir. (kültürel sonucu)
- c) Türk – Arap yakınlaşması başlamış ve Türkler topluluklar halinde İslamiyet'e girmeye başlamıştır.

İKAZ: 751 Talas Savaşı; Türk - İslam Tarihi'nin başlangıcı kabul edilmektedir.

Türklerin Müslüman Olmasını Kolaylaştıran Etkenler

- a) Her iki dinde de tek tanrı inancının olması
 - b) Gök Tanrı inancındaki kurban kesme, ahiret inancı, cennet ve cehennem gibi kavramların İslamiyet'te de bulunması
 - c) Türklerdeki "Türk Cihan Hâkimiyeti" anlayışı ile İslamiyet'teki "Cihad" anlayışının örtüşmesi
 - d) Gök Tanrı inancında da İslamiyet'te de ruhban sınıfının olmaması
 - e) Türklerde de İslamiyet'te de temizliğe önem verilmesi
 - f) Abbasiler'in; Türklere hoşgörölü yaklaşarak, büyük değer vermesi
- *İKAZ:** Türkler İslamiyet'e girdikten sonra Abbasiler'den itibaren halifelik ordusunda yer almaya başladılar. Türk valiler Mısır'da devletler kurdular. (Tolunoğulları, Akşidler)

Türklerin İslamiyet'e Hizmetleri

- 1) İslamiyet'i geniş alanlara yaydılar.
- 2) İslam dünyasının koruyuculuğunu üstlendiler.
- 3) Abbasi halifesini koruyup iç isyanları bastırdılar. (Halifeyi; Şii baskısından ilk olarak Gazneliler, ikinci olarak da Büyük Selçuklular korudular.)
- 4) Anadolu'da Bizans'la mücadele ettiler.
- 5) İslam kültür ve medeniyetine katkıda bulundular. (kümbet, külliye, çok kubbeli mimari vb.)
- 6) Dağınık haldeki Müslüman toplulukları birleştirerek İslam dünyasında birliği sağladılar.

KARAHANLI DEVLETİ (840-1212)

- Karluk, Yağma ve Çiğil Türklerinin birleşmesiyle Batı Türkistan'da kurulmuştur.
 - Karahanlıların yaşadığı bölgedeki bütün unsurlar Türklerden meydana gelmiştir. Yani yöneten ve yönetilenleri Türk olan ilk Türk - İslam devletidir.
 - * Bu yüzden Karahanlılar'da Gazneli ve Selçuklular'daki gibi Arap - İran etkisi yoktur.
 - Satuk Buğra Han döneminde İslamiyet'i kabul etmişlerdir. (Satuk Buğra Han → Abdülkerim)
 - *→ İslamiyet'i kabul eden ve resmi din olarak ilan eden ilk Türk devletidir.
 - Resmi dil olarak ilk kez Türkçe'yi kullanmışlardır.
 - *→ Türk - İslam kültürünün ve uygarlığının temelini atmışlardır. (Türk-İslam sentezi)
 - * İslamiyet öncesi Türk kültüründen İslamî kültüre geçişin ilk halkasıdır.
 - *→ İlk Türk-İslam eserlerini (Türk-İslam mimarisini) ortaya koymuşlardır.
 - Türk tarihinde ilk askeri hastaneyi (**Bimarhane**) ve ilk askeri posta teşkilatını kurmuşlardır.
 - Türk tarihinde ilk kervansarayı (**Ribat**) inşa etmişlerdir.
 - Medreselerde ilk kez burşlu öğrencilik sisteminı başlatmışlardır.
- SÜZGEÇ:** Karahanlılar'ın Türklerin yoğun olarak yaşadığı bir coğrafyada (Batı Türkistan'da) devlet kurmaları;
- a) Arapça ve Farsça dillerinin etkin olmamasına,
 - b) İslamiyet'i kabul etmelerine rağmen öz benliklerini kaybetmemelerine, neden olmuştur.

GAZNELİ DEVLETİ (963-1187)

- Afganistan'ın Gazne şehrinde kurulmuştur. (Alp Tigin)
- Tarihte **ilk kez Gulam (Devşirme) Sistemi** uygulanmıştır.
- Gazneli Mahmut Dönemi'nde **en geniş sınırlara** ulaşılmıştır.
- Gazeli Mahmut Dönemi'nde Hindistan'a 17 sefer düzenlenerek İslamiyet yayılmıştır. (Hindistan'a İslamiyet'in yayılmasıyla Kast Sistemi'ne büyük bir darbe vurulmuştur.)
- Abbasi Halifesi'ni Şii Büveyhoğulları'nın baskısından kurtardığı ve İslamiyet'in koruyuculuğunu yaptığı için Abbasi Halifesi tarafından Gazneli Mahmut'a **"Şultan"** unvanı verilmiştir.

İKAZ: **"Şultan"** unvanını kullanan ilk Türk hükümdarı Gazneli Mahmut'tur.

- İranlı şair Firdevsi'nin **"Şehname"** adlı eseri Gazneli Mahmut'a sunulmuştur.
- Gazneliler'de bilim dili Arapça, edebiyat dili Farsça, saray dili de Türkçe olmuştur. Bu durum Türkçenin gelişimini yavaşlatmıştır.
- Gazneli Mesut Dönemi'nde Büyük Selçuklu Devleti ile yapılan **1040 Dandanakan Savaşı** ile yıkılma sürecine giren Gazneliler, Afganistan'ın yerli halkı olan Gurlular tarafından tamamen yıkılmışlardır.

SÜZGEÇ: Gazneliler'in Türklerin yoğun olarak yaşamadığı bir coğrafyada (Afganistan'da) devlet kurmaları;

- a) Arapça ve Farsça dillerinin etkin olmasına,
- b) Zamanla Türk kültüründen kopmalarına,
- c) Devletin kısa ömürlü olmasına, neden olmuştur.

BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ (1038-1157)

- Cend şehrine gelerek Müslüman olan Selçuk Bey tarafından kurulmuştur.
- Selçuk Bey'den sonra yerine geçen Arslan Yabgu'nun Gazneli Mahmut tarafından bir hile ile yakalatılıp öldürülmesiyle tahta Tuğrul ve Çağrı kardeşler geçmiştir.
- Tuğrul Bey **siyasi lider**, Çağrı bey ise **askeri lider** olarak Selçukluları yönetmeye başlamışlardır. (III. Kardeşler Dönemi)
- Gazneliler'le yapılan ve zaferle sonuçlanan 1035 Nesa ve 1038 Serahs Savaşları'ndan sonra Tuğrul Bey, Nişabur'da kendi adına hutbe okutarak bağımsızlığını ilan etmiştir.
- **1040** yılında yapılan **Dandanakan Savaşı** ile Gazneliler yıkılma sürecine girerken Selçuklular'ın kuruluşu resmileşmiştir.
- Horasan'da nüfusun artması üzerine Tuğrul Bey kardeşi Çağrı Bey'i Anadolu'ya gönderdi. **1048 Pasinler Savaşı**'nda Bizans ve Gürcü kuvvetleri yenilgiye uğratıldı.
- 1048 Pasinler Savaşı ile birlikte Türkler Anadolu'ya yerleşmeye başlamışlardır. (**Türklere Anadolu'nun kapıları aralandı**)

İKAZ: Büyük Selçuklu Devleti zamanında **Anadolu'ya yerleşmek amacıyla ilk Türk akınları** başlamıştır.

- ★ → Büyük Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey 1055 Bağdat Seferi'ne çıkarak, Abbasiler'i rahatsız eden Şii Büveyhoğulları'nı yıkıp Abbasi Halifesini baskıdan kurtarmıştır. Abbasi Halifesi; Tuğrul Bey'e **"Doğu'nun ve Batı'nın Hükümdarı"** unvanını vermiştir. Halifeye din işlerini bırakan Tuğrul Bey, siyasi işleri kendi üzerine aldı. (Laik)

→ Sultan Alparslan Dönemi'nde vezirliğe İran asıllı Nizamü'l-Mülk getirildi. Bu gelişme, Selçuklu devlet yönetiminde, İran kökenlilerin zamanla etkilerini artırma yolunu da açmıştır.

→ Sultan Alparslan Dönemi'nde Hristiyanlığın doğudaki en güçlü kalesi olan Ani ve Kars Kaleleri ele geçirildi ve Ermeni Vaspuragan Krallığı'na son verildi (1064). (tarihteki **ilk Türk - Ermeni ilişkisi**)

→ Sultan Alparslan Dönemi'nde Büyük Selçuklu Devleti ile Bizans arasında yapılan **1071 Malazgirt Savaşı** ile birlikte **Anadolu'nun kapıları Türklere açılmış** ve Anadolu'da **"Türkiye Tarihi"** başlamıştır. Sultan Alparslan'ın 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra **"Fethedilen yerler fetheden komutanındır."** şeklindeki emri ile hareket eden Selçuklu komutanları **"Anadolu'da İlk Türk Beylikleri"**ni kurmuşlardır. (Saltuklular, Mengücekliler, Danişmendliler, Artuklular ve Çaka Beyliği)

SÜZGEÇ: 1071 Malazgirt Savaşı'nda Bizans ordusunda paralı asker olarak görev yapan **Peçenek** ve **Oğuz (Uz) Türklerinin** Selçuklu saflarına geçmesi, zaferin kazanılmasında etkili olmuştur.

* Bu zafer sonucunda Bizans, Avrupalıları Türklere karşı kışkırtarak Haçlı Seferleri'nin başlamasında etkili olmuştur.

→ Anadolu'nun fethi için görevlendirilen Kutalmışoğlu Süleyman Şah İznik'i alarak Büyük Selçuklu Devleti'ni bağlı Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuştur. (1077)

→ Vezir Nizam'ül-Mülk'ün girişimiyle Bağdat'ta **"Nizamiye Medreşeleri"** açılmıştır. (Fatımiler'in Şii propagandası yapmak amacıyla açtıkları **Darû-l Hikme** adı verilen medreseye karşı açılmıştır.)

→ Sultan Melikşah adına Ömer Hayyam tarafından **"Celâli Takvimi"** hazırlanmıştır.

→ Hasan Sabbah önderliğinde başlayan ve Kur'an Ayetleri'ni kendilerine göre yorumlayan **"Batınî Hareketi"** devletin varlığını tehlikeye düşürmüştü ve sosyal hayatı olumsuz etkilemiştir. (Vezir Nizam'ül-Mülk'ü de öldürmüşlerdir)

→ Moğolların bir kolu olan Karahitaylılar ile yapılan **1141 Katvan Savaşı** ile yıkılmıştır.

SÜZGEÇ: Büyük Selçuklulardaki dini-şii karakterli **Batini İşyanları** Anadolu Selçuklu Devleti'ndeki **Baba İshak** ve Osmanlı Devleti'ndeki **Şeyh Bedrettin İşyanları**'na benzetilebilir.

TOLUNOĞULLARI (868-905)

- Kurucusu Abbasilerin Mısır Valisi Tolunoğlu Ahmet'tir.
- Müslüman Türkler tarafından kurulan **ilk** Türk-İslam devletidir.
- Mısır'da kurulan **ilk** Müslüman Türk devletidir. (Ayrıca Suriye'ye egemen olan İlk Türk-İslam devletidir.)
- Türk-İslam mimarisinin Mısır'daki **ilk** örneklerini vermişlerdir.
- Tolunoğulları hükümdarları yetkilerini aracısız kullanmak istediklerinden vezirlik makamını oluşturmamışlardır.
- En önemli eserleri **Tolunoğlu Ahmet Cami ve Ulu Cami**'dir.

İHŞİDLER (AKŞİTLER) (935-969)

- Kurucusu Abbasilerin Mısır Valisi Muhammed bin Togaç'dır.
- Mısır'da kurulan **ikinci** Müslüman Türk devletidir.
- **Kutsal topraklara (Hicaz bölgesine) hakim** olan ilk Türk devletidir.

SÜZGEÇ: Tolunoğulları ve Akşitler'in yöneticileri ve askeri gücü Türk olup, hâkim oldukları toplum farklı olduğu için çabuk yıkılmışlardır.

HARZEMŞAHLAR (1097-1231)

- **Anadolu ile Orta Asya arasında köprü** vazifesi görmüşlerdir.
- Kendilerini **Büyük Selçuklu Devleti'nin mirasçısı** olarak görmüşlerdir.
- Moğollar ile yoğun bir mücadele içine girmişlerdir.
- Anadolu'ya gelerek Ahlat'ı işgal etmeleri üzerine Anadolu Selçuklu Devleti ile yapılan **1230 Yassıçemen Savaşı**'nı kaybetmişlerdir.

SÜZGEÇ: Harzemşah Devleti, Anadolu Selçuklu Devleti ile Moğollar arasında tampon bölge oluşturmaktaydı. Dolayısıyla Harzemşahlar yıkılınca Anadolu Moğol istilasına açık hale gelmiştir.

EYYUBİLER (1174-1250)

- Şii Fatımiler Devleti'nin eski komutanı ve Veziri olan Selahaddin Eyyubi tarafından Mısır'da kurulan Türk-İslam devletidir.
- **1187 Hittin Savaşı**'nda Haçlılara karşı mücadele ederek Kudüs'ü Haçlılardan kurtarmışlardır.

MEMLUKLER (1250-1517)

- Eyyubi ordusundaki memluk (köle-kul) kökenli Ayberk tarafından Mısır'da kurulmuştur.
- Moğolların (İlhanlılar'ın) Bağdat baskınından (1258 Bağdat Seferi'nden) sonra **Abbasi halifelerini kendi saraylarında korumuşlar**dır.
- Moğolları durdurabilen **ilk** devlettir.
- Moğolları dört savaşta da yenebilen **tek** devlettir. (1260 Ayn Calud Savaşı, 1277 Elbistan Savaşı, 1282 Humus Savaşı ve 1303 Merc-i Suffar Savaşı)
- Hükümdarlığın veraset yoluyla geçmediği (saltanatla yönetilmeyen) **tek** Türk devletidir.
- Memlûkler'de her Emire sultan olabilme hakkı verilmiştir. Bu durum sık sık taht kavgası yaşanmasına ve 260 yıllık bir dönemde çok fazla sultanın tahta çıkmasına ortam hazırlamıştır.
- Baharat Yolu'na hakim olmuşlardır.
- Yavuz Sultan Selim tarafından 1516 Mercidabık ve 1517 Ridaniye Savaşları'yla yıkılmışlardır.

YAKINDOĞUDA KURULAN DİĞER DEVLETLER

Fatımiler (909-1171)

→ Hz. Muhammed'in kızı Fatıma'nın soyundan gelenlerce tarafından kurulduğu söylenir. Mısır, Mekke, Medine ve Şam'da hâkimiyet kurmuşlardır. **Abbasi Halifesini tanımayarak kendileri yeni bir Halife ilan ettiler.** Kahire'de **"Darû'l Hikme"** adında bir medrese açmışlardır. Şii olan Fatımiler'e 1171 yılında Selahattin Eyyubi son vermiştir.

Moğol İmparatorluğu (1196-1227)

→ 1196 yılında Kurultay'dan "Cengiz" ve "Han" unvanını alan Timuçin Moğol Devleti'ni kurmuştur. Orta Asya'daki dağınık Moğol kabilelerini bir çatı altında birleştirmiştir. **Moğolların Anadolu tarihi açısından önemi;** Moğol istilasından kaçan Türkmenler Anadolu'ya yerleşerek Anadolu'nun hızla Türkleşmesini sağladılar. Cengiz Han ölmeden önce devleti dört oğlu arasında paylaştırmış ve ölümünden sonra devlet dört parçaya ayrılmıştır.

1. Altınorda Hanlığı (1227-1502)

→ Cengiz Han'ın torunu Batu Han tarafından Karadeniz'in kuzeyinde Sibiryâ bölgesinde kuruldu. **İslamiyet'i kabul eden ilk Cengiz koludur.** Timur'un seferleri sonunda zayıfladı ve kısa süre sonra parçalandı. Altınorda Hanlığı'nın parçalanması Rusların güçlenmesini ve ilerlemesini kolaylaştırdı.

2. İlhanlılar (1256-1336)

→ Cengiz Han'ın torunu Hülagu tarafından İran'da kuruldu. Azerbaycan ve Anadolu'ya hakim oldular. **1243 Köşedağ Savaşı**'nda Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışında önemli rol oynadılar. **1258 Bağdat Seferi** ile Abbasileri ortadan kaldırdılar. İslamiyet'i kabul edip zamanla Türklerin etkisi altında kalarak Türkleştiler.

3. Çağatay Hanlığı (1227-1369)

→ Cengiz Han'ın oğlu Çağatay tarafından Doğu Türkistan'da kuruldu. İslamiyet'i kabul eden Çağatay Hanlığı Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgede hakimiyet kurduğundan zamanla Türkleştiler.

4. Kubilay Hanlığı (1280-1368)

→ Cengiz Han'ın torunu Kubilay tarafından Pekin merkez olmak üzere Çin'de kuruldu. Çin'de kurulduğu için **Türkleşmeyen ve İslamiyet'i kabul etmeyen tek Cengiz koludur.** Budizm ve Hristiyanlık yayılmıştır.

Timur İmparatorluğu (1369-1507)

Timurlenk (Aksak Timur) tarafından Çağatay Hanlığı'nın topraklarından olan Semerkant'ta (Türkistan) kuruldu. Timur'un Altınorda Devleti'ne sefer düzenleyip bu devleti yıkması Rusya'nın güçlenmesine neden olmuştur. Timur'un Anadolu Seferi de Osmanlı Devleti'nin Fetret Devri'ne girmesine neden olmuştur. **(1402 Ankara Savaşı)** Çağatay Edebiyatı'nın en ünlü eseri **"Muhakemetü'l-Lugateyn (iki dilin karşılaştırılması)" Ali Şir Nevai** tarafından Türkçe'nin Farsça'ya olan üstünlüğünü kanıtlamak için yazılmıştır. Timur'un torunu Uluğ Bey, Semerkant'ta rasathaneler kurmuş ve astronomi alanında önemli eserler vermiştir. Ayrıca **Ali Kuşçu** da bu dönemin bir diğer önemli bilim adamıdır.

Babür İmparatorluğu (1526-1858)

Timur'un torunlarından Babürşah tarafından Hindistan'da "Agra" merkez olarak kuruldu. İslamiyet'in Hindistan'a yayılmasında etkili olmuşlardır. **Hindistan'da ilk siyasi birliği ve ilk merkezi otoriteyi kurmuşlar**dır. En ünlü eserleri, Cihanşah'ın eşi için yaptırdığı **"Tac Mahal"** türbesidir. Bu dönemin diğer bir önemli eseri Babürşah'ın Türkçe kaleme aldığı **"Babürname"** adlı eserdir.

Karakoyunlular (1365-1469)

Van-Erciş merkez olmak üzere Doğu Anadolu'da kuruldular. Hükümdarları Kara Yusuf'un Timur'dan kaçarak Yıldırım Bayezid'a sığınması 1402 Ankara Savaşı'nın nedenlerinden biri olmuştur. Azerbaycan'ın Türkleşmesinde etkili olmuşlardır.

Akkoyunlular (1350-1502)

Diyarbakır merkez olmak üzere Güneydoğu Anadolu'da kurulmuştur. Uzun Hasan Dönemi'nde Osmanlı Devleti'ne karşı Karamanoğulları ile işbirliği yaparak Doğu Anadolu'ya saldırmışlardır. **1473 Otlukbeli Savaşı**'nda Fatih Sultan Mehmet'e yenilince devlet yıkılma sürecine girmiştir. **Dede Korkut Hikâyeleri'ni ilk kez yazılı hale getirmişler** ve **Kur'an-ı Kerim'i ilk kez Türkçe'ye çevirmişler**dir.

Kaynakça: Nuri KEKİLLİ

<http://www.oguzhanhoca.com>

<http://egitimvaktim.com/>